

MUSTAFA KEMAL PAŞANIN SİLAH ARKADAŞI KAZIM KARABEKİR PAŞANIN SİYASÎ HAYATI

*Prof. Dr. Yücel ÖZKAYA**

1882’de İstanbul’da doğan Kazım Karabekir Paşa, 1905 yılında yüzbaşı olarak Manastır’da askerlik hayatına atılmış, Rumeli’deki Rum, Bulgar, Sırp çeteleriyle savaşmış, 31 Mart Olayının bastırılmasında görev almış, Arnavutluk ve Balkan Savaşlarında önemli hizmetler vermiş ve 1914’te yarbay, Çanakkale Savaşlarındaki başarısından sonra da 1915’te albay olmuştur. Daha sonra Irak Cephesinde çarpışmış ve 2. Kolordu Kumandanı olarak Ruslara başarı ile karşı koymuş, 1918’de Erzincan ve Erzurum’u Ruslardan geri aldığı gibi; Kars ve Gümrü kalelerinin ele geçirilmesindeki hizmetlerinden dolayı tuğgeneralliğe; Doğudaki Ermeni Savaşını başarı ile sonuçlandırdıktan sonra, 1920’de tümgeneralliğe yükseltilmiştir.

Kazım Karabekir Paşa, Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında, Erzurum Kongresi öncesinde Mustafa Kemal Paşayı tutuklama emrini yerine getirmediği gibi; Ulusal Bağımsızlık Savaşı boyunca hep O’nun yanında çalışmış ve O’na yardımcı olmuştur.

Kazım Karabekir Paşanın ilk siyasî hareketi, 1905’de Enver Paşa ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyetinin Manastır Şubesini kurması şeklinde görülür. İttihatçılardan Ali Fuat (Cebesoy), Kazım Karabekir (Ali Fuat Paşanın akrabası), Cafer Tayyar (Eğilmez), Mustafa Kemal (Atatürk), Halil (Kut), İsmet (İnönü), Kazım Özalp; aynı okuldan mezun olan ve İttihat ve Terakki’yi kuran kişiler olup, birbirlerini şahsen tanıyorlardı ve bu tanışıklığın onbeş yada yirmi yıllık bir geçmişi vardı¹. Her ne kadar Erzurum ve Sivas Kongrelerinde ittihatçılık peşinde olmadıkları vurgulansa bile; bu kişiler, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının düşmanlarıdır. Edirne Milletvekili Kazım Karabekir Paşa, askerî yönünün dışında, siyaset alanında da Türkiye’ye önemli katkılarda bulunmuştur.

Kazım Karabekir Paşa, Rus ve Kafkas Hükûmetleriyle yapılan Kars Antlaşması (13 Ekim 1921) görüşmelerinde, Ankara Hükûmetinin delege heyeti başkanı olarak başarılı olmuştur.

* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ E.J Zürcher; *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Çev. Nüzhet Salıhoğlu, İletişim Yayınları, Ankara 1987, s.173.

Kazım Karabekir Paşanın, 1920’de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisinde de etkinliği açıkça görülmektedir. 1920 ve 1921 meclislerinde çeşitli gruplar mevcut olduğundan, bu dönemde Mecliste birliği sağlayıp, ihtilâlcî kararların alınması güçleşmişti. Bu konuda önce, sol düşüncüyü susturmayı hedefleyen Mustafa Kemal; daha sonra, İttihatçılara yönelerek onları denetim altına almaya başladı. Mustafa Kemal, Kazım Karabekir Paşadan, Enver Paşanın ülkeye girmesini engelleyici önlemler almasını ve Trabzon’da bulunan Halil Paşanın sınır dışı edilmesini istedi. Fevzi Paşaya da, Enver Paşa yurda döndüğünde tutuklanmasına ilişkin emirler vermişti². Enver Paşanın ülkedeki İttihatçılarla işbirliği yaptığı kanıtlandıktan sonra, bu kişilerin hareketlerinin önlenmesi yoluna gidilmişti. Bu hareketler, İttihatçıların gücünü kırdı.

16 Ocak 1921’de, Erzurum’da, Bolşeviklere karşı Muhafaza-i Mukaddesat ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adlı bir cemiyet kurulmuştu. Meclisteki İttihatçı-İslâm kişiler de, bu cemiyetin yanında yer almış ve Mecliste, Cumhuriyet rejimine geçileceği düşüncesine karşı çıkmışlardı. Ankara başına göre, hükûmetin idarî şeklinin saptanması tartışması, halkta ve Kazım Karabekir Paşada, bu yönetimin hilafet ve saltanatı kaldırıp, Cumhuriyete yöneleceği biçiminde bir kaygı uyandırmıştı.

İstanbul’dan da yardım gördüğü sanılan Erzurum’daki cemiyetin, Mecliste Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun kurulmasından sonra daha da sertleştiği görülüyor. Hükûmetin bu cemiyete karşı kesin olumsuz durum alışı, Kazım Karabekir’in de hükûmet emirlerini uygulaması; örgütün gelişmesini engellemiştir. Mustafa Kemal, bu tutucu örgütü yakından izlemeye uzun süre devam etmiş ve 17 Ocak 1922’de Kazım Karabekir Paşaya ılımlı davranmasını ve Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyetinin, Müdafaa-i Hukuk adıyla yetinmesini izah etmiş ve böylece sorun çözümlenmişti³.

Gerçekten de, 10 Mayıs 1921’de, Mecliste Mustafa Kemal’in başkanlığında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adı altında bir grup kurulmuştu. Grubun programına uygun olarak 23 Mayıs 1921’de yayınlanan bildiri üzerine Kazım Karabekir Paşa; programın, hilafet ve padişaha ait hiçbir kaydı içermeyen Teşkilat-ı Esasiye Kanununu temel almasına karşı çıkmıştır. Mustafa Kemal ile yaptığı yazışmalardan sonra da, gruba karşı olmaktan vazgeçmiştir.

Mecliste Müdafaa-i Hukukçulara karşı olan ikinci grup Terakkiperver Fırkasının da çekirdeğini oluşturmuştur. Partiyi kuranlara göre, Fırkanın doğuşunun sebebi de, bütün yetkinin Meclise verilmesi ve diktatörlüğe yönelme endişesidir.

² İ. Güneş, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Düşünsel Yapısı (1920-1923)*, Eskişehir 1985, s.130.

³ *a.g.e.s.*135.

Mustafa Kemal ile Kazım Karabekir arasında, Ermeni taarruzu konusunda daha önce bir anlaşmazlık vardı. Bu da, Şark Seferi nedeni ile ilgilidir. Kazım Karabekir, Ermeni taarruzunun hemen başlamasını; Mustafa Kemal ise, diplomatik sorunları çözüp, zamanı gelince taarruz edilmesini istemektedir. Bu yüzden, taarruz emri ile ilgili izin biraz geç verilmiştir.

Lozan'dan sonra yeni fırka kurulması hazırlıklarına başlandı. Yeni muhalif fırkanın kurulacağı anlaşılınca; Anayasa gereği iki göreve sahip olanların birinden ayrılmasının bildirildiği⁴: 26 Ekim 1924'te, İstanbul Milletvekili Kazım Karabekir Paşa, askerlik görevinden istifa etti. Kazım Karabekir Paşa, istifasında; bir senelik ordu müfettişliği sırasında durumunu anlattığını ve raporlarının, ordunun yüceltilmesi ve kuvvetlendirilmesi yolunda olduğunu, ancak bunların dikkate alınmadığını belirterek bundan sonra vicdanı rahat olarak milletvekilliği görevini sürdüreceğini dile getirmiştir⁵. Arkasından 2. Ordu Komutanı Ali Fuat Paşa, 30 Ekim 1924'te askerlik görevinden istifa etti. Daha önce istifaya kalkmış olan Refet Paşa yeniden milletvekilliği görevine başladı. 9 Kasım'da da, Refet Bele, Rauf Orbay, Adnan Adıvar ve bazı milletvekilleri, Cumhuriyet Halk Fırkasından ayrıldılar. Paşa milletvekillerin, ordudan istifa ederek Meclise dönmeleri ve yurt gezisinden dönen Mustafa Kemal Paşayı karşılayıcıların arasında Rauf ve Adnan Beylerin olmayışı, Mustafa Kemal'de şüphe uyandırmıştır. Mustafa Kemal, büyük Nutuk'unda, "*Bir komplo karşısında bulunduğumuzdan bir saniye bile tereddüt etmedim*" demektedir. O'na göre; bunlar, bir yıl ordular üzerinde kendi görüşlerine göre çalışmışlar ve orduları kendilerine kazandırdıklarına inanmışlardır. Ayrıca, bütün milleti iktidara karşı kıskırtmak amacı ve ikinci grup üyeleri aracılığıyla, bütün yurttaki gizli örgütleri kurmuşlardır. İstanbul'da Vatan, Tanin, Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, Adana'da Toksöz gibi gazetelerle işbirliği yapmışlardır. Hatta Muğla Milletvekili Esat Efendiye, imar, iskan ve mübadele işlerine dair bir soru önergesi vermişlerdir⁶.

Muhalifler, gerçek bir Cumhuriyet rejimine ulaşabilmek için, Cumhuriyet Halk Fırkasının Meclis üzerindeki baskısını kaldırmak istiyorlardı. Bu amaçla, 1924 Ekiminin başlarında, "Dörtler" denilen grubu ve Milli Mücadele kahramanlarından, Müdafaa-i Hukukçulardan, Heyet-i Temsiliyeden ve eski birinci grup üyelerinden Hüseyin Rauf Bey, Refet Paşa, Doktor Adnan ve İsmail Canbulat'tan ibaret grubu oluşturdular⁷. Artık yeni bir fırkanın kurulacağı; gerek basında, gerekse siyasî çevrelerde ağızdan ağıza dolaşıyordu.

⁴ M. Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, Başınur Matbaası, Ankara 1972, s.63.

⁵ F. Kandemir, *Siyasi Dargınlıklar*, İstanbul 1955, C.II, s.104. (Bundan sonra bu kaynak, SD şeklinde kısaltılarak verilecektir)

⁶ M. K. Atatürk, *Nutuk*, C.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1961, s.1136-1138.

⁷ F. Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsuna Çıkanlar*, Ankara 1987, s.109-112.

1924 sonbaharında, Rauf Bey, Ali Fuat ve Kazım Karabekir Paşalar, Rauf Beyin Şişli'deki evinde toplandılar. Onlar; Cumhuriyetin, herhangi bir kişinin ya da grubun elinde iktidar aracı haline gelmemesi için uğraşmaya karar vermişlerdi. Fırka resmen kuruluncaya kadar, isminin ne olacağı belli değildi. 17 Kasım 1924'de, Fırka resmen kuruldu. Fırkanın başkanlığına, Kazım Karabekir seçilmişti. Genel kâtip olarak da Ali Fuat Paşa seçildi. Diğer milletvekillerinin de katılımıyla Fırka, büyük bir gelişme gösterdi⁸.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, yeni Fırkaya kesinlikle cephe almıştır. Mustafa Kemal, yeni Fırkanın adının Terakkiperver Cumhuriyet olmasını eleştirir ve şöyle der: “*Cumhuriyet kelimesini söylemekten bile çekinenlerin, Cumhuriyeti doğduğu gün boğmak isteyenlerin kurdukları partiye ‘Cumhuriyet’, hem de ‘Terakkiperver Cumhuriyet’ adını vermeleri, nasıl ciddi ve ne dereceye kadar samimi bir davranış sayılabilir. Rauf Bey ve arkadaşlarının kurdukları parti ‘muhafazakarlar’ diye nitelendirilseydi belki anlamı olurdu. Ama, bizden daha çok cumhuriyetçi ve bizden daha çok terakkiperver olduklarını iddiaya kalkışmaları elbette doğru değildir*”⁹. İleri gazetesi gibi zamanın tarafsız gazetelerinden birinde de, başyazar Suphi; “Terakkiperver Cumhuriyet” adının güzel ve açık olmadığını, herkesin cumhuriyetçi ve terakkiperver olduğunu, hatta softaların ve gericilerin bile, idam korkusuyla cumhuriyetçi olduklarına yemin ettiklerini belirtip, liberal ve demokrat densesydi, terakkiperverlerden daha fazla bir şey ifade edilebilirdi demektedir¹⁰. Esasen Kazım Karabekir Paşa da, Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmazlığın, bu noktadan kaynaklandığını açıkça ifade etmektedir¹¹. Mustafa Kemal, London Times muhabirinin sorularına verdiği cevapta, muhalefetin programında önemli bir görüş bulunmadığını, fırkasının diktatörlükle ilgisinin olmadığını, bu tür dokundurmaların haksız olduğunu belirtmekte ve İstanbul basınının çoğunlukla hükûmete karşı muhalefeti tutmasını, Ankara ve İstanbul’u yakından görüp anlamış olanların kolaylıkla bulacaklarını, halkın çoğunluğunun bu gazetelere inanmadığını açıklamaktadır¹².

Başlangıçta Fırka, seçimlere katılmayacak, boşalan milletvekilliklerini seçimde aday göstermeyecek, yalnızca tarafsız olanları desteklemekle

⁸ F. Kandemir, *Hatıraları ve Söyleyemedikleri İle Rauf Orbay*, Yakın Tarihimiz Yayını, İstanbul 1965, s.141.

⁹ A. Çermeli, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Ankara, 1991, Basılmamış yüksek lisans tezi, s. 28, “Rauf Orbay’ın Hatıraları”, *Yakın Tarihimiz*, C.IV, s.112 v.d.

¹⁰ İleri, 21 Kasım 1924; A. Çermeli, *a.g.t.*, s.29.

¹¹ F. Kandemir, *SD*, C.III, s.31.

¹² *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C.III, 2. Baskı, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 1961, s.77-78; M. Tuncay; *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Ankara 1981, s.104, Y. Özkaya, *Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*, Ankara. 1981, s.202-203.

yetinecekti. Ancak, bir süre sonra İstanbul'da ve üç büyük taşra şehrinde örgütlenerek, ileride seçimlere girmeyi hesaplayacaktır¹³.

Cumhuriyet Halk Fırkası, daha Fırka kurulmadan önce, onun kuruluşunu iyi karşıladığını belirtmiş; ancak daha sonra, yeni Fırkayı ittihatçılık, mevki ve koltuk hırsıyla dolu olmakla suçlamış ve Cumhuriyete karşı olan bu kişilere itimat edilemeyeceğini savunmuştur¹⁴. İlimli halkçılar ise, genellikle yeni Fırkanın çalışmalarını iyi karşılamışlardır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının muhalif fırka olarak ortaya çıkışı; iktidara muhalif olan gazetelerin, bu Fırka yanında toplanmasına neden olmuştur. Bir süre sonra 13 Şubat 1925'te, Şeyh Sait İsyanı çıkmıştır. 4 Mart 1925'te, sertlik isteyenler, Fethi Bey Hükümetini düşürmüş, İsmet Paşayı Başbakanlığa getirmişler ve aynı gün, "Tahrir-i Sükûn Kanunu" kabul edilerek İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Muhalefet, buna karşı çıkmıştır. Bu yasadan sonra muhalif gazeteler, tek tek kapatılmaya başlanmıştır. Şeyh Sait İsyanı başlayınca, muhalif basına ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına hücumla geçilmişti. Fırkanın programındaki, "*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, efkar (düşünceler) ve itikad-ı (inanma) diniyeye hürmetkârdır*" maddesi, bir irtica olayı olan Şeyh Sait İsyanını körükleyen sebep olarak görülüyordu. Hakimiyet-i Milliye gazetesinin baş yazısında; Kazım Karabekir Paşanın, Mecliste, hükümetin sert tedbirleri nedeniyle yaptığı konuşmaya yer veriliyor; Şeyh Sait İsyanı ile Terakkiperver Fırkası arasında ilişki kuruluyordu¹⁵.

1 Mart 1925 tarihli Vatan gazetesinde, Başbakan Fethi Beyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ileri gelenleri arasında bir görüşme olduğu ve bu görüşmede, Fethi Beyin Fırkanın kapatılmasını istediği haberi yer almaktaydı¹⁶. Gerçekten de Kazım Karabekir, Hüseyin Rauf ve Adnan Beyler, 25 Şubat 1925'te, Fethi Bey ile görüşmüşler ve Fethi Bey, bu heyete:

"-Size firkanızı kendi kendinize dağıtmanızı tebliğe beni memur ettiler. Dağıtmazsanız istikbali çok karanlık görüyorum. Kan dökülecektir" demişti. Kazım Paşanın da:

"-Kanun dairesinde fırka teşkil etmek elimizdedir. Fakat, bunu dağıtmak elimizde olmayan bir şeydir. Hükümsünüz. Her nev'i kuvvetiniz, türlü vasıtalarınız vardır. Fırkamızı, behemehal dağıtmak arzu ediyorsanız, onu yapmak elinizdedir" demesi üzerine Fethi Bey:

¹³ M. Tuncay, *a.g.e.*, s.104.

¹⁴ L. Kinross, *Bir Millet'in Yeniden Doğuşu*, İstanbul 1972, s.601.

¹⁵ A.F.Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, C. II, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1957, s.157.

¹⁶ Vatan, 1 Mart 1925, s.1.

-Sizin bu surette konuştuğunuza üzgünüm. Bilirsiniz ki ben her türlü örfi muamelelerin aleyhindeyim. Ekalliyette kalacağımdan korkuyorum”¹⁷ cevabını vermiştir.

İstiklal Mahkemelerinin göreve başlamasıyla birlikte, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Şeyh Sait İsyanı ile olan ilişkisi ele alındı ve duruşmalarda Fırkanın adı geçmekte gecikmedi.

Şeyh Sait, yargılanması sırasında kendisini ayaklandırmaya yönelten sebeplerden birincisinin, “şeriat kitapları ve akide (inanış)”; ikincisinin, basın; üçüncüsünün, Terakkiperver Fırkasının içki ve fuhûşun yasaklanması ile dinin geliştirilmesi prensipleri olduğunu öne sürdü. Bazı milletvekillerinin, örneğin Kasım Beyin, Kürt bağımsızlığı için çalıştıklarını ve Terakkiperverler iktidara geçerse, kendilerine, kan dökülmesine sebep olmadan muhtariyet verebileceklerini umduklarını söylediğini de açıkladı¹⁸.

12-13 Nisan 1925’te, Fırkanın bütün şubeleri ve Cağaloğlu Merkez Şubesi arandı ve evraklar, İstiklal Mahkemesine teslim edildi. İsyan bölgesindeki İstiklal Mahkemeleri, kendi bölgelerindeki Fırkanın şubelerini kapatma kararı aldı. 3 Haziran 1925’te de, Bakanlar kurulu, bir kararname ile Fırkayı kapattı.

Başlangıçta iyi niyetlerle kurulan, hatta gerici damgası yememek için Meclisteki muhafazakârları kabul etmeyen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, zamanla kuruluş amacından sapmıştır. Ancak, Fırkayı kuranların, özellikle Ulusal Bağımsızlık Savaşı önderlerinin, kasıtlı bir hareketi bulunmamaktadır. Güzel bir demokrasi denemesi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına, “*Izdırabın ve hürriyetsizliğin doğurduğu çocuk*” demektense¹⁹; Aydemir’in söylediği gibi, “*Vakitsiz doğan, yaşama kabiliyeti olmayan çocuk*”²⁰ demek daha doğru olur.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulduğu tarihlerde, dünyanın en eski medeniyetlerine beşik olan Türk toplumunda toplum hayatı, ilkçağ basitliği içindeydi. Türk halkı, savaştan yeni çıkmış olup; perişan, fakir, çaresizdi. Halk cahildi ve bakımsızdı. Memleket yolsuz, işsiz, asayişsiz bir düzensizlik içinde bunalıyordu. Osmanlı döneminde sonu gelmez savaşlar, milletin genç neslini kaybettirmişti. Üstelik bu savaşlar, Ulusal Bağımsızlık Savaşı gibi, millet için ve milletin yararına yapılmamıştı. Yüzyıllar boyunca Anadolu ve Rumeli halkı, bizden olmayan, bizim olmayan yabancı ve uzak ülkelerde boş yere eritilmiş gitmişti. Ziraat, en ilkel seviyede yapılıyordu. Kapitülasyonlardan yeni kurtulmuştu. Kapitülasyonların etkisi ile sanayi gelişmemişti. Gericilik, iyice yaygındı. Tekkeler, zaviyeler ayakta idi. O

¹⁷ A.F. Cebesoy, *a.g.e.*, C.II, s.143.

¹⁸ E. Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara 1982, s.117.

¹⁹ Ş.S. Aydemir, *Tek Adam*, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966, s..213.

²⁰ A.Çermeli, *a.g.t.*, s.100.

günlerde Türkiye, sosyal ve ekonomik bakımından bir çöküntü halindeydi. Bu kalıntının temizlenmesi, toptan değişmesi ve çağın isteklerine göre yeniden düzenlenmesi kaçınılmazdı. Bu düzenlemeyi yapmak için, Gazi Mustafa Kemal Paşanın şahsiyetinden başka bir ümit yoktu. Bir kısım aydınların, tam ifadesi olmayan ve klasik batı demokrasisi ile dumanlı bir inkılâpçılık arasında bocalayan çabaları, belki yeni hamleler için yardımcı olabilecekti. Ama gerçek şu ki; Gazi'nin, henüz derlenmemiş, sınırları belli bir fırka programı haline gelmemiş de olsa, ileriye dönük sezileri dışında, ortada bir hareket sistemi yoktu.

Gerek Halk Fırkasının, “millî egemenlik” ve “cumhuriyet” prensiplerinden ayrı maddeleri; gerek Terakkiperver Fırkasının programı, ilerisi için bir şey vaat etmeyen, yuvarlak vadeli birer siyasî belgeden başka bir şey arz etmiyorlardı. Bu madde ve programlarla, memleketin korkunç derecede ilkel yapısını; toptan bir değişikliğe, bir inkılâba yöneltmek mümkün olamazdı. Anayasa ise, normal bir devrin anayasası olup, anayasanın çerçevelerini zorlamadan değişikliklerin olması mümkün değildi.

Bu tarihlerde yeni Türkiye'nin çok partiye değil, tek ve kudretli bir iradeye ve bu iradenin halka karşın; fakat, halk için, Gazi'nin şefliğine gereksinimi vardı. Değişiklikleri, ancak Gazi Mustafa Kemal Paşa yapabiliyordu. Onu bunları yapmaya, tarihî şartlar ve tarihî zorunluluklar itiyordu. Zaten o güne kadarki şeflik kudretini, Meclisi çığneyerek ve Meclisin dışında kullanmış değildi²¹.

Mustafa Kemal'in 1926'da Batı Anadolu'ya seyahati sırasında, 17 Haziran'da, kendisine bir suikast girişimi düzenlenmişti. Bu sırada İstiklal Mahkemesi, Ankara'da bulunuyordu. Ankara'dan ayrılmadan önce, suikasta karıştıkları gerekçesiyle Terakkiperver Fırkası milletvekillerinin tutuklanması kararı, Ankara ve İstanbul'da uygulanmaya başladı. Kazım Karabekir Paşa, Ankara'da tutuklandı. İsmet Paşa, İstiklal Mahkemesine haber vermeden, polis müdürüne emir vererek Kazım Paşayı serbest bıraktırttı. Polis müdürü, durumu Mahkeme Savcılığına haber verince; Mahkeme, Başbakan İsmet İnönü'nün buna yetkisi olmadığını ileri sürerek, karara engel olan Başbakanın tutuklanması için Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı yazdı. Kazım Karabekir'in tutuklanması için yeniden emir verildi. İsmet Paşa, Mustafa Kemal ile görüştü. Sonunda, Kazım Karabekir Paşanın tutuklanmasını uygun buldu. Ankara'da, Kazım Paşa; İstanbul'da da, Ali Fuat Paşa tutuklandı. Tutuklanan Terakkiperver Fırkasının üyeleri de, İzmir'e getirilmeye başlandı²². Olaylar şöylece gelişmiştir:

İçişleri Bakanı Recep (Peker), 18 Haziran 1926'da, Cumhurbaşkanı'na, İsmet Paşayı ihbar eden bir şifre tel çeker. Burada; Başbakanın, suikastın

²¹ Ş.S. Aydemir, *a.g.e.*,s.214.

²² E. Aybars, *a.g.e.*, s..334-335.

tertipçileri arasında bulunan Terakkiperver liderlerinin tutuklanmasına kesin olarak karşı olduğunu, elde yeterli kanıtın bulunmadığını, bu nedenle Karabekir Paşa ve Hüsrev Beyin tutuklanmasına müdahale ederek önlediğini, kendisinin, Ankara'ya hareket etmesi gerektiğini duyurur. Bu şifreyi alan ve aynı gün, İsmet Paşaya çektiği telde, suikast girişiminde siyasî amacın bulunduğunu açıklayan Gazi, *“Suikasttan sonra Karabekir Paşanın cumhurbaşkanlığının görüşüldüğü bile, bugün Yusuf ve İsmail'in birbirlerini doğrulayan beyanları ile belli olmuştur...Kabinenin kurulmasında çeşitli kombinezonların görüşüldüğü, hatta arkadaşlarımızdan bazıları mesela Recep Beyi ikna edip aralarına almayı konuştuklarını ifade etmişlerdir... Eğer, Terakkiperver Partisi önderleri ile üyelerinin bir kısmının tamamen siyasi ve cinai kararlardan habersiz oldukları belli olursa da, onların haksız yere tutuklanmaları ve yargılanmış olmalarını ileri süreceklelerinden -sonradan- ağır sonuçlar ortaya çıkacağı düşünülüyorsa, ben bunu o kadar önemli görmüyorum”* diyerek, sorumluları ortaya çıkarmanın, İstiklal Mahkemelerinin işi olduğunu belirtmiştir.

Gazi, suikastın arkasında Karabekir ve kapatılan Fırkanın üyeleri olduğuna inanmaktadır. Kendisine öyle bilgi verilmiştir. Aynı gün çektiği telde, bu düşüncelerini İsmet Paşaya aktarır ve Meclis Kütüphanesinde, Kazım Karabekir, Refet Paşa ve Arif Beyin gizli bir görüşme yaptığını açıklar²³.

İsmet Paşa, Gazi'ye çektiği telde şöyle der: *“Açık yargılamalar ile herkesin yüreklerine kadar işleyecek mahkumiyetler kesinleşmeden Kazım Karabekir Paşanın, Fuat Paşanın ve benzerlerinin tutuklanmaları herkesin yüreğinde sarısı ile şaşkınlık, acı ve direnme duyguları doğurur. Bu nedenle, genel tutuklamaların yapılmasının erken olduğu kanısındayım”*. Gazi, 19 Haziran'da İsmet Paşaya çektiği telde, *“Kazım Karabekir Paşa, Fuat Paşa ve benzerlerinin, kamuoyunda suçlu olduklarını kabul etmek gerekir. Genel tutuklama zamanında değil, biraz da geç başlamıştır”*. İsmet Paşa ile Gazi arasındaki telgraflaşmalar, 20 Haziran'da da sürer. İsmet Paşa, çektiği telde, *“İstiraptan ve ruhi mücadeleden kalbim parçalanıyor”*; Gazi de, *“Benim sevgili İsmetim bana güven”*²⁴ ifadelerini kullanır.

Suikastçı Ziya Hurşit'in kardeşi Ordu Milletvekili Faik Bey; Mustafa Kemal Paşanın, 8 Haziran'da Mecliste yapıldığını beyan ettiği toplantı hakkında, 1958 yılında şöyle bir açıklama yapacaktır:

“Kazım Karabekir Paşa bana: -Mustafa Kemal'in Bursa çevresinde gezide olduğunu biliyorsunuz. Bu sırada vefat ederse İsmet Paşaya ne vaziyet alabilirim dedi; ben de: -Aman paşam bu bir hayal dedim. Mustafa Kemal'in hasta olmadığı biliniyor. Vefat edecek diye düşünmeyi bile ben doğru

²³ Cumhuriyet, 15 Ocak 1922, Uğur Mumcu, “Gazi Paşaya Suikast” başlıklı yazı.

²⁴ Cumhuriyet, 16 Ocak 1922, Uğur Mumcu, “Gazi Paşaya Suikast” başlıklı yazı.

bulmuyorum dedim. Biraz durakladı. Fakat aynı konuda konuşmaya devam etti: -Ben de bu ihtimal üzerine sizin düşünce ve görüşlerinizi öğrenmek istiyorum dedi. Faik Bey, İsmet Paşanın cumhurbaşkanı olabileceğini söyleyince durakladı ve: -Cumhurbaşkanlığını İsmet Paşaya verelim mi diye sordu. Ben de, tereddütsüz vermemiz gerekir yanıtını verdim.”

İhtimal ki, bu konuşmalardan, Mustafa Kemal’in kısmen de haberi olmuştur. Mustafa Kemal ile İzmir’de görüşen İsmet İnönü, Kazım Karabekir’in tutuklanmasını kabul etmiştir. Kazım Karabekir tutuklanarak trene bindirilmiş ve İzmir’e gönderilmiştir²⁵.

Ulusal Bağımsızlık Savaşının liderlerinden olan paşaların sorgusuna, 3 Temmuz 1926’da başlandı. İzmir İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Çetinkaya, Kazım Karabekir’e:

“-Zat-ı aliniz, Milli Mücadele ve İstiklal Harbi esnasında birçok büyük hizmetler görmüş ve yararlıklar göstermiş olduğunuz halde, sonraları neden muhalefete geçtiniz?. Bu hususta malumat lütuf buyurunuz” deyince, Karabekir Paşa:

“-Maalesef pek açık görülüyor ki büyük inkılapların hemen hepsinde olduğu gibi bizde de bütün varlıkların can ve başlarıyla el ele verip çalışmış olan rical arasına birtakım tüfeyleli turediler girmişler ve bunlar büyük zaferle hedefe varılarak tehlikelerin ortadan kalktığını görür görmez, iktidar mevkilerine sokulup, yaranmak için tıpkı bir hançerin bir cismi ikiye bölüşü gibi, bizi birbirimizden ayırmak faaliyetinde bulunmuşlardır” karşılığını vermiştir. Mahkeme heyeti, Kazım Karabekir’in beratına karar vermiştir. 3 Temmuzda, berat kararı alkışlarla karşılanmıştır²⁶.

17 Kasım 1938 günü, Cumhuriyet Halk Fırkası Meclis Grubunda yapılan toplantıda; İsmet İnönü, 323 oyun 322’sini alarak Cumhurbaşkanı seçildi. İnönü, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra, bir yandan hükümet ve parti üzerinde otoritesini ve prestijini artırmaya çalışırken; diğer yandan da, Cumhuriyet döneminde çeşitli nedenlerle ve çeşitli zamanlarda mevcut yönetimle ve bizzat Atatürk’le olan anlaşmazlıkları sonucunda siyaset yaşamını terk etmiş olan önde kişilerle uzlaşmak ve ilişki kurmak yoluna gitti. Tabi bunda, yeni bir muhalefet oluşmaması endişesi de vardı. İnönü, bu konuda, *“Atatürk’ün ölümünden sonra ilk iş olarak dahilde emniyet tesisinin lâzım olduğunu gördüm. Eski muhaliflerin teskini, mümkünse kazanılması kıymetli bir şey idi. İhtilaf ve nifak, esasen şahsiyetten doğmuş idi”* düşüncesini taşımaktadır.

²⁵ Ş.S. Aydemir, *a.g.e.*, C.III, s.281; E. Aybars, *a.g.e.*, s. 364-365; F. Kandemir, “Atatürk’le Milli Mücadele Arkadaşları Sulhan Sonra Neden Anlaşamadılar”, *Yakın Tarihimiz*, C. IV, İstanbul 1962, s.231.

²⁶ Cumhuriyet, 14 Ocak 1922, Uğur Mumcu, “Gazi Paşaya Suikast” başlıklı yazı.

İnönü, 6-12 Aralık 1938 tarihleri arasında Kastamonu'ya gitmiş; dönüşünde, uzun yıllar siyaset alanının dışında kalmış ve İstanbul'daki evinde kendi halinde bir hayat süren Kazım Karabekiri, 18 Aralıkta İstanbul'dan Ankara'ya gelince Çankaya'da kabul etmiş ve aralarında uzun bir görüşme olmuştu.

Bilindiği gibi, Kazım Karabekir Paşa, İzmir Suikastı nedeni ile yargılanmış ve berat etmişti. 1926'dan sonra, Atatürk ile Kazım Karabekir hiçbir ilişki kurmamışlar ve Karabekir, siyasetten uzak bir yaşam sürmüştü.

18 Aralık 1938'de Karabekir-İnönü görüşmesi, gazetelere göre siyasal bir yaklaşmanın belirtisidir. Tan gazetesi, "*Karabekir'in boş mebusluklardan birine fırkaca namzet gösterilmesi muhakkak sayılmaktadır*" demektedir. Gerçekten de, 31 Aralık 1938'de, TBMM'de halen boş olan 12 üyelik için ara seçim yapılacaktır. İnönü'nün, bu seçimi fırsat sayarak eski muhaliflerle ilişki kurduğu ve onlara CHF içerisinde milletvekilliği önerdiği anlaşılmaktadır.

Karabekir-İnönü konuşması olumlu geçmiştir. Karabekir, birkaç gün sonra, Ankara'nın Yenişehir semtinde bir ev kiralamıştır. 29 Aralık 1938'de açıklanan milletvekili adayları arasında; Kazım Karabekir, İstanbul milletvekili aday olarak listede görülmektedir ve yılın son günü yapılan seçimlerde Kazım Karabekir, CHF İstanbul milletvekili olmuştur²⁷.

Görülüyor ki, Kazım Karabekir Paşa, Milli Mücadelenin her döneminde başarılı olan ve siyasî hayatımızda da etkinliği olan tarihçi şahsiyetlerin ön safında gelmektedir. O, 1905'te İttihat ve Terakki Fırkasının kuruluşunda, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin toplanmasında, kongre çalışmaları sırasında ve TBMM'nde önemli role sahip bulunmaktadır. Sivas Kongresinin açılacağını, 5 Eylül 1919'da 15. Kolordu Kumandanı olarak duyuran Karabekir Paşa, bu millî girişimin başarılı olmasını dilediği gibi; TBMM'nin çalışmalarının başarılı olması yönünde de büyük hizmetler yapmıştır.

²⁷ C. Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Ankara 1986, s. 68-69.